

Matilde Gras

Camil Albert
Memòries de la viuda
d'un anarquista

Traducció, introducció i notes de
Salvador Vendrell

Annex

Presentació de Joan Fuster inclosa en la primera edició

institutió
alfons el magnànim
centre valencià
d'estudis i d'investigació
VALÈNCIA, 2018

moment memorialística, 3

Col·lecció dirigida per
Xavier Serra

- © Hereus de Matilde Gras Solves, 2018
- © De la traducció, introducció i notes, Salvador Vendrell Grau, 2018
- © De la «Presentació» inclosa en l'Annex, hereus de Joan Fuster Ortells, 2018
- © D'aquesta edició, Institució Alfons el Magnànim-CVEI
Diputació de València, 2018

ISBN: 978-84-7822-751-8

Dipòsit legal: V. 581-2018

Imprés a: IMPREMTA
DIPUTACIÓ DE VALÈNCIA

NOTA SOBRE L'EDICIÓ

Aquesta versió ha estat confeïda a partir del mecanoscrit original i de la primera edició d'aquestes memòries, que aparegueren en un número monogràfic de la revista *Quaderns de Sueca* a la primavera de l'any 1982 (núm. 2, novembre del 1981). La introducció i les notes a peu de pàgina són les mateixes que aleshores, lleument modificades per l'autor. La «Presentació» que llavors escriví Joan Fuster no és vàlida en alguns aspectes per a les característiques d'aquesta nova edició, però ha estat inclosa com a annex pel seu indubtable interès. La separació en capítols i els títols que els encapçalen han estat inserits en l'obra pel traductor.

Matilde Gras Solves va morir el 14 de gener de 1975 a Badalona. Els seus fills Nydia, Roma, Redempció i Espàrtac guardaren fotografies i records. Passats tres anys, la seua néta Graciela Candela Albert, que recordava les estones que Matilde Gras passava escrivint, trobà el manuscrit de les memòries i començà a transcriure'l. Plenament convençuda del valor testimonial de l'obra, va ser ella qui escriví a Joan Fuster, que disposà que l'edició anara a càrrec de Salvador Vendrell.

INTRODUCCIÓ

Camil Albert va nàixer el 30 de juliol de 1896, al final d'un segle en què s'havien produït importants transformacions econòmiques i socials: la revolució burgesa. Segle en què es consolida una nova concepció de la propietat –entesa ja des d'unes relacions capitalistes– i la transformació de l'Estat com a organisme de la nova classe dominant. Sembla demostrat que al País Valencià aquestes transformacions no les havia fetes la burgesia industrial, sinó, sobretot, els sectors de base agrària: la burgesia mercantil i financera fusionada amb els interessos de la noblesa que, amb nova mentalitat de classe, aplicaven criteris capitalistes a la producció de la terra.

Entre les conseqüències més importants de la peculiar transició del règim de producció feudal al capitalista i dels canvis en les relacions socials de producció, cal destacar la proletarització del camp, que, sense un sector industrial alternatiu, produí desequilibris socials i polítics importants.

En el cas valencià, la ideologia anarquista arribà, doncs, a una societat dedicada a la producció de la terra, amb algunes illes que s'havien desenvolupat industrialment. Així, l'anarquisme penetrà en els camperols desenganyats d'uns canvis polítics que en cap moment s'havien acostat a la tan desitjada reforma agrària. Les classes dominants que anaven ocupant l'aparell de l'Estat no saberen ni volgueren fer les transformacions socials que tant necessàries es feien. Ni la Segona República sabé afrontar el problema. El seu projecte de llei agrària,

que s'inicià amb molt de retard, s'havia vist desbordat per les espontànies i generalitzades ocupacions de terres.

L'anarquisme té la data de naixement a l'Estat espanyol en el sexenni revolucionari (1868-1873) i va ser fonamentalment rural. S'ha volgut explicar la seua presència a Catalunya –un dels pocs territoris industrialitzats de l'Estat– recorrent al paper de l'emigració i de la política repressiva de la burgesia catalana (J. Vicenç Vives) o a l'elevat grau de dispersió de les petites empreses (P. Vilar). La qual cosa confirmaria la tesi que, a excepció dels obrers industrials de Barcelona –de la mateixa manera que dels de París, Lió o Marsella–, els anarquistes es van deixar sentir més i amb més força entre les classes que quedaren fora de la tendència general cap al món industrial. Algun especialista ha dit que el culte anarquista per allò que era natural, espontani i individual, s'enfrontava a la completa estructura de la societat industrial, que el marxista considerava com a preludi de la revolució i el comunisme.

Després del fracàs del federalisme republicà, disminuï considerablement la fe de les classes populars en la via política per a resoldre les seues necessitats. Durant tot un segle, els camperols havien lluitat a un costat i a l'altre per resoldre els seus problemes (partides liberals, partides carlines i, finalment, partides republicanes), mentre, la burgesia s'aliava amb la vella classe dominant.

Aquest segle havia deixat molt clar què havia estat i què suposava la Revolució Burgesa. Sobretot, havia fet evidents els objectius de les diferents classes, o fraccions de classe, que havien entrat en conflicte. Objectius de la burgesia van ser la desvinculació, la supressió de les jurisdiccions, l'acumulació de capital, és a dir, la potenciació del canvi de les relacions de producció, no la resolució del problema dels camperols, la reforma agrària. L'aristocràcia tractà de conservar el que va

poder. Sobretot, la terra com a mitjà de producció, convertida en capital, del qual cobrava rendes, i que camuflava sota els títols generals de propietat o renda capitalista.

Els camperols van estar deixats de banda, es van veure «desarrelats», desvinculats de la poca terra que tenien. La necessitat de vendre la seua força de treball es feia irreversible, i això sense un procés industrialitzador que absorbira la mà d'obra sobrant per a la producció de la terra. El camp es va omplir d'un nombre considerable de «jornalers» que sols podien vendre la seua força de treball algunes temporades.

Una ideologia tan atractiva com l'anarquista es va estendre molt ràpidament en unes circumstàncies com les descrites. Una ideologia que denunciava la propietat de la terra i l'Estat centralista com a instrument de l'oligarquia en el poder. Els anarquistes de l'Estat espanyol estaven, com Proudhon, en contra de la propietat de la terra del que la utilitzava per a explotar el treball dels altres sense fer cap esforç. Tanmateix estaven a favor de la possessió. A favor del dret de l'home al control efectiu sobre l'habitatge, les terres i les eines que necessita per a treballar-les. Respecte de l'Estat, advocaven per la simplificació i la descentralització i eren partidaris de formes locals d'administració. Fets com els de Sollana –que explicarem al llarg del llibre– i la manera com es van fer moltes col·lectivitzacions durant la República en els nostres pobles són exemples del que estem exposant.

La manera específica de la transició del feudalisme al capitalisme al País Valencià no el salvà d'aquest procés d'empobriement i de proletarització de les classes populars, com demostren les revoltes i insurreccions agràries que caracteritzen el camp valencià. A partir del 1895, l'anarquisme experimentà grans progressos en el camp aglutinat al voltant de la Federació de Treballadors de la Regió Espanyola. En els darrers

anys del segle XIX, després de la gran repressió i persecució dels seus dirigents, es va produir una gran atomització, que va convertir els comitès locals en la base de l'organització. Joan Romero afirma que la Federació Regional, de què parlava la premsa de l'època, era més un desig que una realitat. A partir de la fundació de la CNT, el 1910, el creixement de l'anarquisme ja era irreversible. La CNT va saber capitalitzar la conjuntura de malestar i vagues del camp al voltant dels anys 20. La prova la tenim en el IV Congrés de la Federació Nacional de Camperols celebrat a València l'any 1918, en què es va decidir l'ingrés massiu en la CNT.

La situació de Sueca cal centrar-la, sobretot, al voltant de la producció de l'arròs, al qual estava dedicada gairebé per complet. Un sector que des del 1879 patia una greu crisi provocada per l'abaratiment del transport que propicià l'entrada en el mercat mundial, com a conseqüència de l'imperialisme, de les grans zones productores d'arròs i de blat. Les epidèmies del còlera entre els anys 1885-1890 i els fenòmens meteorològics adversos com inundacions i gelades, acompanyades de les lacres permanents del camp valencià com la usura, l'absentisme i el caciquisme, provocaren un descens exportador i una baixada continuada dels preus que arruïnaran els petits propietaris i abocaran a la misèria nombrosos arrendataris, els quals engrossiren les files dels jornalers.

Un historiador local, Amat de Crist Burguera i Serrano, ens dóna, dels anys 20, unes dades ben aclaridores: d'un total de 112.000 fanecades, se'n dediquen 83.954 al conreu de l'arròs; mentre que 26.696 estan dedicades a l'horta, a planters i horts en les quals es recol·lecta principalment blat, dacsca, cebes, cacau, taronges i fesols; la resta de les fanecades (3.348) són els terrenys que ocupa el Xúquer, les séquies, les carreteres i la Muntanyeta dels Sants.

Per a treballar aquestes terres hi havia un grup nombrós de jornalers (uns 3.000, que el 1922 representaven el 48,3% de la població activa), un altre grup més reduït de llauradors, entesos com a propietaris «mitjans», que generalment vivien del treball en les seues terres (que representaven el 25,9% de la població activa) i, finalment els «propietaris», que llogaven els jornalers (que podrien ser el 3% de la població activa). No entrem en el sector urbà, perquè tenia poca incidència en la Sueca d'aleshores, de totes maneres al llarg de l'obra, en una nota a peu de pàgina, donem una relació detallada del nombre de treballadors de cada ofici.

Evidentment, els jornalers del camp eren els que vivien en pitjors condicions, sobretot pel problema de l'atur. Les temporades de la plantada i la sega de l'arròs i la collita de la taronja –escassa aleshores–, eren les úniques èpoques de l'any en què hi havia faena per a tots els 3.000 jornalers. La resta de l'any, en quedaven uns 2.000 sense faena. La falta d'un sector industrial alternatiu que absorbira la mà d'obra sobrant era el motor dels conflictes, dels quals cal destacar les vagues dels anys compresos entre el 1916 i el 1922.

A partir de l'ingrés de la Federació de Camperols en la CNT, serà aquesta central sindical la que dirigirà la lluita dels jornalers. La UGT de Sueca era un sindicat que controlava els sectors més urbans, com ara els forners, que estaven afiliats majoritàriament al sindicat socialista.

En 1918 la crisi del sector encara estava en marxa i els propietaris de Sueca manifestaren les seues queixes mitjançant assemblees i mobilitzant els diputats provincials i a Corts del districte. Els propietaris de Sueca veien que, en ser més les despeses que els ingressos en el conreu de l'arròs, es feia impossible la producció de la planta, mentre que els moliners i els comerciants s'enriquien a costa dels llauradors.

D'altra banda, com a efecte de la Primera Guerra Mundial, les subsistències augmentaven de preu, de manera que desencadenaren les reclamacions de pujades salarials.

Els moviments dels jornalers agreujaven la situació dels propietaris fins al punt que va intervindre el Govern. El 30 d'abril de 1919, es dictà un reial decret perquè l'arròs es col·li-ri en condicions justes per a tothom i perquè intervinguera la força pública, si calia.

El problema social era tan greu que, al setembre del 1920, el Centre Republicà proposà a l'Ajuntament que el tema per als Jocs Florals fóra: «Solució al problema social de Sueca». L'historiador abans esmentat, que era sacerdot del Tercer Orde Franciscà es va lluir enviant una comunicació titulada *Cum charitate et patientia* a la comissió dels Jocs, que va ser premiada amb un accèssit. Ell mateix resumeix la seua comunicació amb aquestes paraules: «Que es discórrega tant com es vulga. Fora de la caritat dels qui posseeixen i la paciència dels qui pateixen, predicades per la santa religió de Jesucrist, ben enteses i harmonitzades, no hi ha solució possible al paorós problema social. El contrari és un absurd que, si s'entronitza, durarà ben poc, com poc duren les coses violentes i antinaturals».

Els jornalers, evidentment, no compartien les postures del clergue erudit, confiaven en una altra alternativa que els resultava més efectiva: el sindicalisme.

Aquesta contraposició d'interessos econòmics, determinada pel diferent lloc que ocupaven unes classes i altres en el procés de producció, provocaven una separació de les classes socials que es manifestà a Sueca en les diferents postures socials i polítiques que anaven consolidant-se. La Sueca d'aleshores tenia 14 casinos: dos de liberals, dos de republicans, dos d'àcrates, un de carlí, un de conservador, un de patrons i obrers catòlics i la resta, recreatius.

És molt il·lustrativa l'exposició que feia el pare Amat «Amb els casinos —sobretot, polítics— està relacionat darrerament el moviment polític, religiós i social suecà. Tots els errors de les utopies socials han descarregat com una furiosa tromba sobre aquesta ciutat, abans tan compacta, i avui tan disgregada que fa por pensar en l'avenir. Tot el terreny que les extremes esquerres han avançat en acció i en benefici propi, l'han perdut les extremes dretes. I no cal fer-hi voltes: perquè manifestar el contrari seria atemptar contra la veritat. Estan les idees antireligioses i els vicis, seqüela d'aquelles, tan arrelats en gran part de la ciutat, que els obrers, en qui especialment s'han infiltrat, han perdut la paciència (perquè abans perderen la fe) i exigeixen part en l'imaginari festí que es prometen i en el qual es podria convertir sinistrament el dia de demà».

El periodista Teodor Llorente, en la seua acèrrima defensa dels grans propietaris, s'atrevia a dir que a Sueca, com que hi havia poca faena durant bona part de l'any, la gent passava molt de temps als casinos, lloc on hi havia molta corrupció ideològica i moral.

Els portaveus de la classe dominant feien servir tots els recursos que podien per desprestigiar els adversaris. Evidentment, els altres feien el mateix.

***

Aquest és el context de les vivències que Matilde Gras ens conta en les seues memòries. Unes memòries que arribaren a les mans de Joan Fuster l'any 81 del segle passat. Fuster em va encomanar que em fera càrrec d'editar-les, acompanyades d'una introducció i unes notes a peu de pàgina, en la revista *Quaderns de Sueca*, que un grapat d'historiadors joves publicàvem en aquells anys de la transició. En aquell moment, vam

decidir publicar-les en castellà, que era la llengua en què ens van arribar, i no en valencià, que era la llengua que sempre va parlar Matilde Gras.

***

Matilde Gras, filla d'un fuster de família senzilla de Sueca, va ser recollida per les seues ties quan només tenia huit mesos, després que la seua mare morira a conseqüència del tifus. Com ens contarà en la seua història, va conèixer Camil quan ell encara tenia 23 anys i havia tornat de Barcelona, on havia fet el servei militar. El va conèixer en un míting de la CNT, en el conflictiu any 1920

Després d'una vida agitada amb el seu company i de partir al seu costat tota classe de persecucions, hagué de viure la seua tortura i mort. Encara hagué de viure els temps de la repressió franquista i de la persecució de tots els que s'enfrontaven al règim feixista.

Matilde, però, no era persona que es deixara acovardir. Als 68 anys emprengué una empresa que la fa admirable als nostres ulls. Sense cap rancor i malgrat tot el que havia patit, va decidir «intentar escriure el que tant anhele», deia dubtosa. «Tal vegada no puga realitzar els meus desitjos perquè, què sap el gat de fer culleres?» Sí que va saber, però, mostrar-nos la seua mentalitat i la de molts homes i dones que van viure aquells esdeveniments històrics.

CAMIL ALBERT
MEMÒRIES DE LA VIUDA D'UN ANARQUISTA

PRELIMINAR

Es diu que l'ésser humà és un animal racional. Jo ho dubte, perquè hem patit moltes crueltats pels egoismes i pels poders. Cal repassar la història de més de mil anys enrere. Avui, l'egoisme, malgrat els avanços i el progrés, continua, caiga qui caiga, la seua marxa amb afany. I jo em pregunto: com aniríem si no haguérem tingut homes que s'han revoltat contra les injustícies socials empentant els desheretats perquè no es deixaren dominar? Tinc el convenciment que, conformats i resignats, encara caminaríem arrossegats i portant cadenes.

Molts em deien durant els dies de la gran «tragèdia»: «I Camil? No ha deixat res escrit?» No res? El seus sofriments van quedar gravats en mi, només en mi, com si jo haguera sigut sa mare. I, fins i tot, les meues mans es van amerar de la sang que va vessar en la seua mort, quan l'agafàrem perquè descansara en la caixa mortuòria.

I, després de trenta-un anys, sent la seua veu, que sempre tinc present, com si em diguera: «Siga com siga, escriu tu el nostre passat. Conta la nostra història, perquè són molts els que van patir tortures ben cruels després que deixaren caure les armes».

Intentaré escriure el que tant anhele, ja que no em deixa dormir. Encara que passen els anys, sempre tinc present el vostre avi Camil. Tal vegada no puga realitzar aquest desig perquè: què sap el gat de fer culleres? Sóc humil i de literatura no en sé gens, i, a més, la mà ja em tremola: he complit

seixanta-huit anys i, en aquesta edat, ja vivim de records i, malgrat que han sigut cruels, em sent feliç de tindre'ls. No vull abandonar els meus records.

En aquestes pàgines contaré les inquietuds que tingué l'home que es va creuar en el meu camí o, més ben dit, que jo m'hi vaig trobar. Estic convençuda que, si jo no li haguera donat suport, ell encara hauria patit molt més. Sempre li vaig fer costat i encara el sent prop meu al cap de trenta anys que fa que el mataren per defensar els obrers. Nosaltres érem «rojos» i mentre hi haja «capitalistes egoistes» no hi haurà pau. El capital, amo de tot, tot ho domina. Les mans treballadores són les que els fan enriquir. I, segons ells, no mereixen res: només callar i patir. De vegades, però, la natura, vulguen o no, ens dóna homes que planten cara, sense egoismes, sense que els importen els patiments físics i morals. Ai! Què seria de la humanitat si no haguérem tingut homes així? Veritablement, aquests homes, que han vist i veuen les injustícies socials, protesten i desitgen renovar la societat en bé de tots i no per egoismes particulars. Si aquests homes hagueren pensat en ells mateixos, no s'haurien posat al costat dels obrers, ni els haurien donat suport. Ells, amb optimisme, els han ajudat a rebel·lar-se per a conquistar la llibertat.

Molts d'aquests homes tenien bastant cultura perquè eren fills de burgesos. Haurien pogut seguir un altre camí, el més còmode: «Que riga la gent i que jo vaja calent». Però no. Els homes raonables que senten els dolors dels altres no han pogut passar de llarg. Com en aquest exemple: anem pel carrer i ens trobem amb una baralla de xiquets i un d'ells és més fort que l'altre. Veiem que és més fort i s'acarnissa amb el més dèbil, és cruel! No podem ser de pedra. Ens hem de ficar enmig i dir: «Ja n'hi ha prou, xiquet! No sigues tan fanfarró! No veus que aquest xiquet és molt més dèbil que tu? Ets dolent, sí!» I

al més dèbil li direm: «No sigues covard, sigues valent, has de defensar-te com siga!»

És així com els homes de bona voluntat feien comprendre les coses als qui es resignaven a viure amb tota pobresa, abandonats i amb misèria. Quanta veritat té aquest refrany: «Qui no plora no mama».

EN EL MÍTING

Els jornalers de la Confederació Nacional del Treball van organitzar un míting, a Sueca, a la darrereria de l'abril del 1920. S'acostaven els dies de la plantada de l'arròs, que es fa al final del maig. Els jornalers només tenien faena unes dues setmanes i quedaven aturats fins a la sega, al setembre. La resta de l'any feien molt pocs jornals¹. En ple hivern, l'Ajuntament es veia obligat a donar racionament a les famílies més necessitades. Cosa que no era bona marxa per a un poble que volguera progressar. Els homes d'aquesta ciutat s'estimaven la terra i, potser per això, no hi havia indústria. Ni tampoc comerç, perquè les mestresses –les que podien fer-ho– anaven a València només per comprar un mocador de butxaca.

En aquest any vint s'havien apujat els preus dels aliments i els jornalers demanaven més jornal. Ja es llegia més i havien pres consciència que tenien dret a la vida. S'havia acabat la

¹ Arxiu Municipal de Sueca. *Governació Ordre Públic*, lligall núm. 2. Hi ha un manuscrit, que encara que es tracta de l'octubre del 1914, ens permet veure el nombre de treballadors i d'aturats a l'octubre, després de la faena en la sega de l'arròs. N'eren 3.000, els jornalers del camp, amb 2.000 aturats. La major part dels 1.000 jornalers del camp que tenien faena, en tenien, segons el document, gràcies al Sindicat de Llauradors que els ocupava reparant carreteres del terme municipal. La resta es dedicaven a reparar escorrenties particulars. Els altres 2.000 no tenien cap faena. En aquesta època de l'any, passava sempre el mateix.

Primera Guerra Mundial, i hi havia pau. Els temps havien canviat i, amb això, els pensaments².

En aquest míting el poble estava molt optimista. Durant tot el dia es va sentir: «Aquesta nit al míting!, al teatre Serrano!» Quan arribà l'hora, molta gent hi va acudir. Les meues cosines, Dolors, Joana, Empar, Pepica, i jo també, hi anàrem. Elles amb els seus nuvis –la Dolors, que era la major, ja era casada. Vam eixir de casa amb l'alegria de la joventut que no podia faltar: les meues cosines eren molt alegres i divertides. La nit era serena, feia bona temperatura i la primavera ens omplia d'esperança i feia reviure les plantes i les flors que ens

² L'any 1920 és un any de fortes tensions socials a Sueca, sobretot, a l'estiu. La prova rau en el fet que l'aplicació de la Llei de fugues a Camil Albert i els seus companys Franqueza i Escrivà (ja ho veurem més endavant) es va produir el 22 de juny d'aquest any. Cal destacar la vaga de jornalers del camp que començà el 30 d'agost i durà fins al 2 de setembre. 2.000 camperols van participar en la vaga, però no s'hi va adherir cap altre ofici. La jornada de faena, abans del conflicte, era indeterminada i el sou que percebien era de 6,50 pessetes. Els jornalers, a l'inici, reivindicaven un jornal de 20 pessetes, que rebaixaren després a 18. Al final, aconseguiren 16 pessetes.

Un altre factor que ens indica el grau de tensió és la manera com es va resoldre el conflicte. Els propietaris en cap moment estigueren predisposats a la negociació directa amb els treballadors, malgrat que els jornalers, representats per una anomenada Comissió d'Obrers, comunicaren la declaració de vaga a l'Ajuntament amb set dies d'antelació. Encara que l'alcalde convocà per mitjà d'edictes els propietaris, el conflicte no es resolgué fins que el governador civil de València reuní en el seu despatx les dues parts i es produí la negociació i la reconciliació consegüent.

A l'Arxiu Municipal (i en el mateix lligall), trobem també qüestionaris sobre les vagues que es van produir del 21 al 27 de maig de 1921, i del 4 al 7 de setembre de 1922, en les quals intervingueren els mateixos 2.000 camperols.

omplien d'alegria. Arribàrem al teatre Serrano i, com que estava ple de gom a gom, vam haver de seure en les butaques de darrere. Els que havien de parlar ja estaven preparats dalt l'escenari, asseguts darrere d'una taula. I, de seguida, el que estava en el centre es va alçar i digué: «Ara us parlarà...» No en recorde el nom. En van ser molts els que parlaren. Eren de València, d'Andalusia i de Catalunya. Després, es tornà a alçar el presentador –això sí que ho recorde– i va dir: «Ara us parlarà el vostre paisà Camil Albert, a qui tots coneixeu». I es va sentir un murmuri que deia: «Ah! És el taüter!» A la seua família els deien els «taüters», perquè tenien una funerària. Eren molt populars. Donaven molt bon servei a tota la comarca. A banda del servei mortuori, també donaven servei de carruatges per a viatges, casaments, batejos... Aquell dia, Camil parlà al poble per primera vegada. Va estar amable i graciós. I amb una veu passional, sense fanfarroneries ni pedanteries, pronuncià paraules humils i encoratjadores.

El públic, emocionat, va agrair tot el que s'hi va dir, perquè tot era pels seus interessos i pel seu futur. Tot acabà perfectament i tots tornàrem a casa amb il·lusió.

L'endemà, es parlà molt de tot el que es va dir en el míting. Lloaren els oradors que havien parlat molt bé sense llegir cap paper per a dir les coses de justícia: els deures i els drets de tot ésser humà.

El jove Camil Albert Redondo tenia aleshores vint-i-tres anys, havia nascut el 30 de juliol de 1896. La nit del míting al teatre no em vaig poder fixar en ell. Jo tenia un defecte en la vista i no vaig poder distingir si era atractiu o no –coses de la joventut!

Feia uns quants anys que els jornalers del camp s'havien organitzat en la Confederació Nacional del Treball (CNT) i hi havia homes de bona intenció que encoratjaven tots aquells

que, des de feia tants anys, suportaven aquelles vides tan humils i aquells jornals tan mal pagats. També existia la Unió General de Treballadors (UGT). Per cert, el meu germà va ser un dels fundadors de l'organització UGT en la branca dels forners. Fins i tot, se celebrava el Primer de Maig: homenatge als homes que lluitaven per la jornada de vuit hores. I se celebrava arreu del món amb manifestacions. Camil havia tornat de Barcelona, on va viure una temporada. En tornar, conscient dels problemes dels obrers, va organitzar les Joventuts Llibertàries, la qual cosa no va agradar gens ni mica a la burgesia de Sueca: el capitalisme!

COM LA FORÇA DE L'IMANT

Arribà el mes de maig i els joves llibertaris muntaren una obra de teatre titulada *Primero de Mayo*. Ignore qui n'és l'autor. Quan ja estaven disposats a representar-la en la Casa del Poble, no estaven satisfets amb la jove que feia el paper de mare. Camil coneixia unes xiques que vivien al meu carrer i tenien amistat amb les meues cosines. Segons sembla, en parlar de qui faria el paper, li van dir que jo el podia fer. Així, un dia, una d'aquelles xiques, Josefina, va vindre a ma casa i digué.

–Podem passar?

–Avant –vaig contestar.

Aleshores, em va demanar que l'acompanyara a sa casa per presentar-me el jove Camil.

–Molt bé. Anem.

A sa casa estaven sa mare, dues germanes menudes de Josefina i Camil, al qual feia uns dies havia sentit parlar en defensa dels qui no tenien valor de reclamar els seus drets i es resignaven a ser maltractats. En saludar-nos, les nostres mans s'ajuntaren. Només va ser un acte de correcció? O va ser un impuls dels instints naturals de la vida? Ah! Hi ha coses que passen perquè han de passar: així ve, així convé. Siga com siga, estic satisfeta d'haver-lo conegut, encara que em portà a participar dels seus sofriments. En ajuntar-nos les mans, també s'encreuaren els nostres ulls... Un segon, dos, o més: les nostres mirades ens penetraren. Els ulls, amb la manera de mirar, s'entenen sense pronunciar paraules. Passà aquell

moment com un llamp que ens torbà la vista i tornàrem a la serenitat. I començàrem a parlar. Sí, havien pensat que jo podia fer el paper de la mare que té la filla malalta en aquella obra. Camil em va fer tota l'explicació. Tot ben senzill, però jo, amb decisió, intentant no decebre'ls, no hi vaig acceptar. De menuda ja havia eixit en el Betlem, també a cantar i a recitar poemes en l'escola, en un festival. No m'agradava veure'm davant del públic. Vaig tractar de quedar bé i ens férem amics. Acordàrem tornar-nos a veure l'endemà. Així, a poc a poc, des d'aquell dia, vaig anar separant-me de l'ambient en què havia viscut fins aleshores. Ho explicaré. Vull contar-ho tot.